

Forfatter: Møller, Poul Martin

Titel: STRØTANKER FRA 1826-31

Citation: Møller, Poul Martin: "STRØTANKER FRA 1826-31", i Møller, Poul Martin: *Skrifter i Udvalg*, udg. af HANS BRIX ; SOPH. MICHAËLIS ; CARL S. PETERSEN ; POUL TUXEN , 1930, s. 302. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-moeller02val-shoot-workid65384.pdf> (tilgået 24. april 2024)

Anvendt udgave: Skrifter i Udvalg

STRØTANKER FRA 1826-31

Jeg er træt og vil gerne hvile mig; men da jeg savner en god Ven, som jeg kan veksle Tanker med, vil jeg skrive nogle flygtige Tanker ned. Nu er jeg med visse Indskrænkninger af samme Mening, som Cicero: *scribere, quod occultari velis, intemperantis est*. Resultatet bliver, at jeg vil bestræbe mig for at blive anonym Forfatter af nogle Aforismer. - Det er en herlig Ting med det anonyme Forfatterskab; man føler sig i saadan magelig Tilstand derved, som om man gik i Slobrok, især dersom man tager sig bedre i Agt end den usynlige Dværg i Kong Laurin og ikke lader Græsset røbe de hemmelige Fodspor.

Det forbitrer andre, at man gør almindelige Bemærkninger over deres Karakter.

Hypokondri og Misfornøjelse opstaa egentlig derved, at man ligesom ømmer sig ved Naturens Mindelser til Virksomhed, vaander sig ved, at man opfordres til en uendelig Stræben, hvilken man kun stykkevis kan fuldende.

Grunden, hvorfor hypokondre Mennesker saa tit omstemmes i deres Domme om andre, er egentlig 303 den, at deres Domme ere hypotetiske og kuns i Stilen kategoriske.

En Følelse, som Ejermændene selv har Nydelse af, er en forfjasket, befigret Blomst.

Følelsen befinder sig meget generet, naar ens Hjærte skal undersøges som et Termometer, hvad Varmegrad det angiver.

En ulykkelig gaar i sin Tænkning reflekterende baglængs, ligesom en Kanin, hvis Hjærte er læderet.

Det er mærkeligt, for at fatte Forvirringen, der er i den reflekterende Tænkning, at en Kommentator til Horats, efter at have anvendt mange Aar paa at fortolke ham, til sidst kom til det Resultat, at han intet forstod af ham.

Det er viist, ej at tænke mer end nødvendig paa sin Stilling i Livet og sit Forhold til andre Mennesker, men derimod at føre sit egentlige Liv fordybet i sit Arbejde. Den Syge, at tænke meget over andres Opførsel og Moralitet, er undskyldelig, naar den kommer af Ængstelighed, hypokonder Frygt, der bringer Individet til at tro, han maa være paa sin Post for at hævde sin Plads i Livet; langt slettere er den, naar den kommer af en uvirksom Herskelyst, en Lyst til at gøre sine Begreber gældende, som blot kommer til Virkelighed i Ord og Tanker.

De, der ved Refleksioner over enhver Livsytring af dem selv hindres fra Produktivitet i Aandernes Rige, tro gerne om dem selv, at de kunde producere mer end andre, naar de vilde. De føle, at enkelte Stykker af andres Produkter, hvorover de reflektere, 304 kunde gerne gennemreflekteres endnu mer, end de ere, og slutte da falskeligen, at de ere hævede over Forfatterens Standpunkt. Deres Refleksion er netop Grunden til, at de ikke kunne producere. Disse Folk ere hovmodige; de kende ikke Forskel mellem Refleksion og Produkt.

Kend dig selv, for ej at gøre for store Fordringer til dig selv og tabe Modet over, at de ej opfyldes. Din Produktivitet skal du ej lære at kende ved Refleksion over dig selv, men ved at producere. Ved Refleksion bringes mange til at tiltro sig mindre Produktivitet, end de virkelig have, mange mer.

Menneskehad hører til den affekterede Immoralitet, som en Tid var Moden, kopieret efter franske Gudsfor nægtere.

For den ret fuldendte Indsigt vilde ej de ekscentriske Mennesker være de latterlige, men de korrekte. Hine ere deres Tids Harlekiner, de korrekte deres Tids Pagliasser. (De latterlige ere ej de ekscentriske, men de, som ville være ekscentriske.)

Bevis paa, hvor vanskelig det, der kommer til Bevidsthed, kan vedblive at være sandt, er B.'s trohjærtige Oprigtighed samt Beskedenhed, hvilken han bruger til *venditatio*.

Naar et Menneske ved af, at han i sine Følelser og Ytringer er oprigtig, er han det ej fuldt.

Man kan lyve af Mangel paa Naturlilskyndelse, og af Naturlilskyndelse uden Stof.

305

Løgn gaar over til Skuespilkunst. Den Slags Løgn, som kommer af en indre Tilskyndelse til Produktion.

Det konstitutive i en Tetens's Lovtaler, hvilket mange forgæves have søgt at fremstille, er, at

Naturtilskyndelse savnes.

En saadan Natur som Baggesens er ikke saa uden Sandhed, som den lader til. Var Manden lutter Løgn, da havde han mer indre Konsekvens; men nu bryder den gamle Natur stundom igennem som et Lyn.

En Tanke, som en udsiger med inderlig Overbevisning, kan ej være aldeles urigtig. Man kan ved dialektiske Kunstgreb og - naar han er af blid Karakter - ved Paastaaelighed faa ham til at tro, at han har haft Uret; men deri bedrager han dog sig selv og forflytter sig af Føjelighed hen paa det fremmede Standpunkt (hvilket muligt kan være lavere). En paastaaelig Dreng, hos hvem adskillige Begreber begynde at udvikle sig, behandler man i Almindelighed aldeles urigtigt, naar man jævnlig bebrejder ham Utilbøjelighed til at erkende, at han har Uret; thi det kan han ej erkende, naar han fremstiller et Begreb saaledes, som han, efter den Sprogbrug, han har hørt, har maattet danne det. Rigtigt behandler man ham, naar man gør ham opmærksom paa Begrebernes Fluiditet og viser ham, hvori hans Fejl egentlig bestaar: at den egentlig er Mangel paa Færdighed i at sætte sig ind i andres Synskres, altsaa i Almindelighed Mangel paa Sympati og et kærligt Sind. Man skal gøre ham opmærksom paa, at i er Tvist om Begreber ofte begge Parter have Ret.

306

Præster paa Landet ligge aandeligen i Hi; deres Egoisme forstyrres ej ved Dissens, da de i deres Kres gælde for Erkendelsens Centrum.

Disputatser ere af Nytte, fordi Folk derved lære at indse, at man ej i een Samtale kan forandre Folks Grundforestillinger. De lære Egoismen at taale Drillerier, ej at være for ømfindtlig.

Nationalstolthed og Nationalforfængelighed ere gjerne forbundne med Egoisme. Det er ej Kærlighed til Fædrelandet, der i disse Sindsstemninger bringer Personer til at staa paa dets Ære, men antipatisk Stemning mod andre Nationer. Det er altsaa blot en videre udstrakt Egoisme. De samme, der ville ofre deres Fædrelands Interesse for deres egne Personer, ville ganske konsekvent tilsidesætte kosmopolitiske Hensyn for Fædrelandets Fordel. Saaledes bestaar Iver for Fædrelandets Sag meget vel med raa Egoisme, ja denne maa konsekvent føre til hin; thi Egoisten er for sig selv Centret i Verden, og den mindre Kres, der nærmest omgiver ham, hævder han fjendtlig imod de større.

Forskellen mellem Forfængelighed og Stolthed er til sidst en større eller mindre Grad af Energi. Det er samme Forskel som mellem Tilbøjelighed til at være forlibt af sig og Kærlighed, Opfarenhed og Hævngherrighed. Den forfængelige behøver hyppigere Incitament udenfra.

Selvbehaget ytrer sig undertiden deri, at man under sin Tales Pavser lader sin Tunge slikke Læben lidt om den røde Rand for ligesom at smage paa sine egne honningsøde Ord.

307

En forfængelig kan være skikket til Lærer for Drengene.

Det er langt fra altid den tænksomme og indsigtfuldeste Mand, der mindst kommer i Forlegenhed i en Disputats. Maaske finder endogsaa oftere det modsatte Sted, fordi den tænksomste ved sin Beredvillighed til at flytte sig hen paa andres Standpunkt lettest kommer til at svimle og miste sit eget Fodfæste. Den forfængelige derimod udvikler blot sin egen Tankekres og hører blot sig selv, uden at den andens Indvendinger indvirke paa hans Forestillingers Gang. Han holder en uforstyrret Monolog, som blot afbrydes ved Pavser, medens Modstanderen taler, og i hvilke han selv forbereder sig til Fortsættelse af sine Betragtninger.

Den, der har en intellektuel Affinitet til et ham langt overlegent Individ, opsluges af dette rent, saa at den ringere rent ophører at være til som Individ. Hin bliver for ham en privat Messias, som han hengiver sig til med Tro; hans Forsken bliver en Eksegetik af hins Ord, hans Tro bliver en Overbevisning om de Ting, han ikke forstaar.

En kraftig Mand kan ved sin Personlighed, sit bestemte Væsen og sine faste, bydende Miner paatvinge en anden sin Mening, ligesom en Klapperslange ved sit Blik kan mane Smaadyr ind i en Kres. Begge Dele ere et Slags animalsk Magnetisme.

Ved dristige Invektiver og foragtelige Sideblik til en Mening gør man uden Grunde svage Aander bange for at beholde deres Meninger, f. Eks.: »Svaghoveder, 308 som endnu tro paa Sladderens om aprioriske Forestillinger«. - Man rødmer over at kunne være saa enfoldig.

For tænkende Mennesker er andres Avtoritet kuns i Erfaringsgenstande af Vigtighed.

De svageste Mandfolk og Fruentimmer have stundom saa megen Medlidenhed med dem selv, at de overvældes af denne Følelse og tabe Overlæget. En forurettet kan ej komme til at plædere sin Sag for Fornærmeren, fordi hans Røst kvæles af Taarer, som fremkaldes ved den Medynk, han føler ved Tanken over sin egen Situation. (Dette er et Bevis paa, at Mennesket paa een Gang kan være Subjekt og Objekt.)

Fruentimmer kunne kun hist og her kaste Blikket i min Bog. Men det aandelige Liv er hos dem, formende det modtagne, som hos Mad. Staël-Holstein. Det kan gjerne være, Fruentimmer en Gang saaledes optages med i Livet.

Ret naturlige Kvinder have noget, der arbejder sig frem hos dem, og som de tro paa, uden Hensyn til det dermed i Modsigelse staaende traditionelle Moralsystem. Det er en embryonsk Erkendelse, en Monade til et filosofisk System, der ligger i deres Aand.

For hypokondriske Kvinder skal man ej ret ydmygelig erkende sin Uret; thi deres uselvstændige Karakter gør, at de, altid under fremmed Indflydelse, tage alt, hvad der siges til dem, for gode Varer. Altid ved deres Hypokondri ensidige, forfølge de 309 den Retning, man giver dem, og Overdrivelserne indskrænke de ej ved tilbørlig Subtraktion.

Kvinder kunne ej gøre sig adlydte, fordi de ved Mangel paa konsekvent og bestemt udtalt Villie gøre det umuligt for deres underhavende at lyde dem altid.

Hvorfor skammer en Aristokrat sig ved at le ad det samme som en Plebejer? Er det, fordi han ikke vil lægge noget Slags Sympati med denne for Dagen, der kunde minde om, at de begge egentlig havde en og samme Natur? Er det, fordi han ikke vil ses i en passiv Tilstand, i en Tilstand, hvor han er henreven af en Indflydelse? Det sidste er det nok; thi han skammer sig ogsaa ved, at Tjeneren skal se ham le, om end denne har Konduite nok til at bare sig selv for Latter. Han vil ikke være Fænomen for en Plebejer. Derfor vil han heller ikke gjerne, de skulle se ham falde, beklage ham eller vise Opmærksomhed ved hans Fald. Han taler slet ikke derom, men synger fortsat, for at det ej skal blive Genstand for Opmærksomhed, men udslettes som Faktum. Han falder paa en Trappe - og gaar fløjtende videre.

Man tror undertiden, at andre sætte Pris paa fornem Stand, fordi de, i den Tanke, at Tilhørerne daarslig sætte Pris derpaa, bryste sig deraf ($\chi\alpha'$ ἄνθρωπων) i deres Tale. De lægge altsaa ikke saa meget Adelsstolthed som Foragt for Tilhørerne for Dagen.

Hvorledes Værdighed strider mod Genialitet, ses i den Omstændighed, at en Konge ej uden at tabe sin 310 Værdighed kunde sige noget nyt, pikant. Han maa indskrænke sig til det trivielle, traditionelle, som ej kan være Tvivl underkastet. Man kan ej være blot Menneske, naar man skal holde paa sin Værdighed.

Forlovede Mænd ville gjerne give andre at forstaa, at de ere varmt elskede. Grunden hertil ligger ikke blot i almindelig Forfængelighed; thi naar nogle Aar ere gangne, er det dem som gifte Mænd temmelig ligegyldigt, hvad Folk i den Henseende tro. Grunden til hint Ønske maa søges i deres Lyst til selv at tro sig elskede og at bestyrkes i denne Tro ved andres Deltagelse deri.

Fantastiske Mennesker hindres ved deres Elskedes Nærværelse i at tænke paa dem.

Man kan sige, at den ørkesløse Fantasi er Mangel paa Fantasi; thi dens Anskuelse have ej saadan Bestemthed, at de vise Tingene i deres Sandhed. Den, der søger en Nydelse i moralske Drømme, som han aldrig realiserer, har af sine Fiktioner udeladt alt det besværlige, som det virkelige Liv medfører. En saadan Fantasi bringer en letsindig Person til at tage Ting paa Kredit, fordi han ikke bestemt forestiller sig, hvor nødig han vil give Pengene fra sig, naar han har dem. Den virkelige Anskuelse af en nærværende Genstand, der attraas, har større Kraft end den dunkle Forestilling om Betalingen.

Under temmelig absolut Lediggang kan man endda undgaa Kedsomhed, saa længe et Pligtarbejde forsømmes ved Lediggangen; thi man beskæftiges da 311 nogenlunde ved den bestandige Strid, man er i med sig selv. Men saa snart Pligten ophører, eller man slet ikke mer føler nogen Mindelse af den, kommer Kedsomheden. Den Informator, som fra Stund til Stund opsætter en Arbejdstime, morer sig, saa længe han staar paa Springet at gaa til sin Discipel; men naar han har besluttet at forsømme Timen, ophører hans Morskab. - Samvittighedens Mindelse er i dette Eksempel noget ubehageligt, der tjener til Incitament for noget behageligt. En Poet, der skriver en Tragedie, medens det hørte til hans Leveplan at studere til en Eksamen, gør det med større Entusiasme, end han siden vil gøre det, om han opgiver hin Plan.

Der hører megen Kraft til passende at tage mod en Afbigt.

Ved Skældsord tillægger man andre umoralske Egenskaber uden Tanke om, at de virkelig besidde dem, blot for at sige dem noget ubehageligt. Aldeles ingen Erkendelse udsiges ved et saadant Udtryk, det er en fuldkommen tankeløs Talen. Det specielle Begreb sættes paa en tankeløs Maade for det almindelige, medens den fine Herre omvendt sætter det almindelige i Stedet for det specielle. (Folk holde sig af Fornemhed i de generelle Begreber.) Den udskældende har blot til Formaal at skaffe sin Forbitrelse Form, og da han i sin Affekt ikke kan artikulere sine Tanker (Winckelmann), ytrer han kun Forbitrelsen selv og karakteriserer den anden kuns i det højeste ved at vise, hvilken Forbitrelse han er i Stand til at opvække. Det er en ubevidst raa Lyrik.

Bagvaskelsen grunder sig paa en ensidig Abstraktion. Den, der vil give andre et konkret Begreb om en Person, maa ej skildre blot hans Slethed.

Det er just ikke Løgn, at fælde mange forskellige Domme over en og samme Person. De blive let vrede, som ej indse, at man med al sin Kærlighed til en Person kan udhæve Beskaffenheder hos ham, som de efter almindelige traditionelle Betragtninger ej kunne lide.

Til Lyksalighed udkræves, at Individets Liv har Sammenhæng og Fylde; at en Hovedstræben udtrykker sig i Livsytringernes Række, og at man ved at se tilbage finder, at noget derved er frembragt. Frembringende Virksomhed er, især i den nyere Tid, bleven erkendt for Lyksalighedens Kilde. Det kan den være, selv naar man ej er sig bevidst, at et højere Liv derved aabenbarer sig igennem en, som denne Tanke ej synes at være synderlig levende hos Goethe og andre af vor Samtids dygtige.

Et Slags Afguderi er det at fastholde Ideen om Gud ved et Billede af Sten eller Træ, et andet at binde Ideen til et Ord i et eller andet Sprog. Hint Afguderi forbød allerede Moses. Det andet Slags staar sig endnu nogle Tusinde Aar efter.

Opfindelse: En personlig Gud, præpareret ved Spekulation, saaledes, at ikke blot alle Bibelens Ytringer, men ethvert Udsagn i katolske, evangeliske og reformerte Symboler passe dertil.

Anm. Kan ogsaa bruges af Muhamedaner og Jøder.

313

Der gives forskellige Slags Afguderi. Israels Børn tilbad en Kalv af Guld. Somme enfoldige Præster iblandt de Kristne tilbede visse Vokabler i deres Modersmaals Leksikon; visse Talemaader og Ord holdes aldeles hellige, og det taales ej, at Omskrivninger sættes i deres Sted; de have et fint Gehør for hvad der harmonerer med den Lyd, de tro paa, og hvad der staar i Disharmoni dermed, og kunne derfor blot ved Ørets Vejledning forkætre Folk uden at bruge deres Forstand eller deres Fornuft. Andre, lidt mindre enfoldige, tilbede en sanselig Forestilling af deres egne Fantasier. Disse overseer de foregaaende, fordi deres Gud dog er et Aandsprodukt og ikke umiddelbart meddeles ved Luftsitringer.

Raa ortodokse Præster maa være de vantro Forfattere stor Tak skyldige; thi i Grunden have de ingen fast Overbevisning, og deres Tro vilde lidt efter lidt svinde hen, naar den ej styrkedes ved deres Kamp imod den blinde Tros Fjender.

Sekter opstaa af Trang til Kommunitet i en adsplittet Tid. Det er ej en adsplittende, men en enigende Ytring under slige Omstændigheder.

Den skarpe Grænse, man en Gang har villet drage imellem Teologien og Filosofien, da man endogsaa vilde skelne mellem det, der var teologisk sandt, og det, der var filosofisk sandt, var ikke saa urimelig, som den i Almindelighed anses for. Det standser Filosofiens Udvikling, at Teologerne idelig ville vide, til hvilket teologisk Begreb enhver filosofisk Terminus svarer. De spørge f. Eks. Hegel, hvilket af hans Kunstord der betegner Begrebet Gud.

314

Man lader Børn arbejde legende. Tværtimod maa gamle Folk bilde sig ind, de arbejde, naar de skulle lege *poetice*. De forestille sig en anden Tendens, men lege da ubevidst som Spilleren, der synes, at han arbejder for Brødet.

Somme Kunstnere ere dovne, fordi de have overtroiske Forestillinger om Indskydelse, hvilken de da i magelig Passivitet vente paa.

Jovial er den, som idelig har smaa kortvarige, momentane Blik i Tingenes Ideer, uden at Anskuelsen er saa varig, at han kan producere Kunstværker.

Visse Mennesker, der have Anlæg til at blive Kunstnere, kunne kuns ved ydre tvingende Omstændigheder bringes til at producere; men det forstaar sig, de kunne da drives over Evne. De ere som Citroner, fulde af Saft, der maa perses ud af dem, dog med Maade.

Man burde gøre Forskel mellem en Bogmager, som samler og transponerer andres Tanker, og en Skribent eller Forfatter.

Poeter blive i Ræsonnement vanskelig kombinerende, lettere skarpsindige eller spidsfindige.

Just fordi Receptivitet og Produktivitet er eet, ytrer Receptiviteten for Kunsten sig ofte som den blot efterabende Produktivitet.

Har Produktionen højere Grad af Sandhed end Reproduktionen?

315

Den maa kunne taale Skønhedens Aasyn, der vil fremstille den, og ej overvældes ved et Øjekast, som Ynglingen, der saa Turandot; da fremkommer den forfængelige Glæde, som hos Kærlingen, der glemte sine Runer af Glæde over et Guldarmaand, hun fik af Thor.

Der er dem, der gøre mest af det aforistiske i Filosofien. Jeg gør mest af det aforistiske i Skildringer af Livet, og jeg finder, at det, der duer i de fleste nyere Skrifter, er noget aforistisk.

Man kan gjerne ved at misforstaa en andens Færd ledes til at skabe en fortræffelig poetisk Karakter med indre Sammenhæng og Sandhed.

Fordi en Digter i Karakterskildring har en virkelig Person for Øje, er det ingenlunde sagt, at den poetiske Karakter er en Kopi af den virkelige. Digteren faar ved dennes Betragtning kuns Anledning til en Opfindelse, ligesom en vis berømt Maler fik Stof til sine Landskabsmalerier ved at betragte de Figurer, Mosset dannede paa Stene.

Det er en forunderlig Tanke for Mænd, hvis Virksomhed i Livet berettiger dem til en Plads i Historien, at en Digter maaske kan falde paa at stille dem frem som slette Personer, uden at de kunne faa nogen Fyldestgørelse, uden at Poeten bliver Tremarksmand derfor.

Vor Tids poetiske Værker ligne forstenede organiske Væsner, der kun til Dels træde frem som Dyr eller Planter, og til Dels tabe sig i den raa Masse.

Den sentimentale Poesi er et *chaos infusorium*.

316

I Kunsten fortættes den kaotiske, uformelige, flydende Luft, Sentimentaliteten, efterhaanden til solidere Gestalter. De organiske Væsner gaa ogsaa her frem af Vandet.

En lyrisk Digter udtaler en Anskuelse af sin egen Individualitet; deraf ses det modsigende, der er i, at en lyrisk Digter efterligner andre.

Den vildeste Begejstring spærrede Grækerne i de mest tvingende Verseformer, ligesom man lægger de vildeste Dyr i de stærkeste Lænker.

Der gives en Maade at producere sine Ideer paa, som er særegen for den kristelige Tid, og som aldeles strider mod den antike Smag. Forfatteren gaar ikke svanger med Ideen til et klassisk Værk, til den er moden hos ham, og anvender ej idelig Kritik og Arbejd paa Ideens Fremstilling. Derimod gaar hans hele Liv op i en sammenhængende litterær Virksomhed; hans Begreber udvikle sig under Arbejdet, saa at hans hele Forfatterliv kuns er at betragte som en offentlig Tænkning, et Slags uophørligt Skriftemaal. Man ser hans Stræben i alle de Stadier, den har gennemløbet, som en sammenhængende Strøm; men man ser ingen afsluttede Produkter med selvstændigt organisk Liv. Jean Pauls litterære Efterladenskab er et passende Eksempel paa denne ubegrænsede Produktivitet, der kun har sit Princip i Forfatteren selv, og, for at tage et Eksempel, der ligger nærmere, Grundtvig. Goethes og Oehlenschlägers Værker have derimod klassisk Kunstværd.

Der gives et Slags nyere Poeter, som intet mangle i at være Kunstnere uden en afgjort Interesse for et 317 eller andet i Livet. I deres Værker savnes hverken mekanisk Færdighed eller naturlig Drift til Produktion, men Indhold. Ingen politisk, ingen sympatetisk Interesse udtales i deres Arbejder, ja ej engang en stærk Sanselighed eller Selvbevarelsesdrift. Alt synes at være deres lette Sind ligegyldigt uden Kunsten; men denne lader sig ikke saaledes isolere, allermindst hos Digteren, thi jo mindre han foruden at være Kunstner ogsaa er Menneske, desto mere maa han savne Stof til sin Fremstilling. Det er ikke den Grad af Objektivitet, som man undertiden kalder Ironi; thi dens Forfatter maa have hævet sig til et Standpunkt, hvor Egoisme og Sympati ej ere tilintetgjorte, men til Stede som underordnede Elementer i en højere Sindsstemning. Kan en Kunstner have Evne til at producere uden at have Stof? Aldeles kan Stoffet ikke [skilles fra] Evne; immanent Evne uden et Stof er en Fiktion. Men i den nyere danske Litteratur ser man tit en Evne, der er saa meget adskilt fra Stof, som det er muligt; der er netop saa meget Stof tilbage, at Evnen kan lade sig til Syne derved; og derved maa Evnen tage sig desto brillantere ud, jo mer den er i Forhaanden og staar sejrrig over Stoffet.

Man har tit søgt at vise, at filosofiske Dialoger ej passe sig for vor Tid, at de kuns kunne fremkomme som naturlige Frugter af en filosofisk Tidsaand. Vi ville paa dette Sted lade Spørgsmaalet uafgjort, men derimod opstille et andet. Vi indrømme aldeles, at vor Tidsalder har liden Tendens til Spekulation, og at maaske derfor Dialogen ej forekommer os som en naturlig Form for Filosofien. Men maaske et 318 Slags ufilosofisk Dialog skulde bedre lade sig udvikle af Tidens Retning, et Slags filosofisk Komædie, en spekulativ Vaudeville. Deri skulde da bornerede Videnskabsmænds ufilosofiske Aandsretning gøres latterlig. Det Slags Skuespil skulde for et lidet Publikum af to à tre være sande Komædier og for den større videnskabelige Mængde alvorlige Skuespil, da det for hine var negativt og latterligt, i disse Øjne højst agtværdigt.

Den, der har læst en Del Romaner, overfører al den megen lærte Kærlighed paa den første den bedste Genstand. Goethe siger kun, hvad han nødes til, derfor er hans Kærlighedssprog ej brændende. - I Nordens Kæmpeviser haves ej noget Ord paa Kærlighed. Den er der en Vilje, en Tro. De vokse langsomt til den Elskede, men uadskilleligt; de dø, naar de skulle adskilles. De elske en Mand, fordi han er deres Mand, som Moderen elsker sit Barn uset.

Romanlæsere tro, at en Mand og Kvinde høre sammen i Naturens Organisation som et Par magede Handsker.

Efter almindelige Domme vilde det mishage Folk, at en brav Karl fik en rig Kokotte og derved gjorde sin Lykke - naar det skete i et Stykke, men kunde derfor nok behage dem i Livet. Saaledes have de to Verdener.

Naar de stærke Stammer staa i en Skov, flyve Fuglene derind af dem selv. - Naar arkitektoniske Marmorsøjler staa der, vikle Vedbendrankerne sig 319 Aandrighed er grundet paa virkelig Analogi mellem en højere og en lavere Sfære, mellem en højere og en lavere Natur, uden at Modsætningen bliver for skærende. Aandrigt er da Systemets praktiske Liv i de uendelige Analogier, det er Vittighed ud af et System.

Videnskabsmandens Vittighed, naar han er ægte Videnskabsmand, bliver let aandrig. - Man skal ikke lægge Flueplaster paa en Hest for at faa den til at gaa, men give den et Rap af en Pisk. (Kort og lang Vittighed.)

Grunden, hvorfor mat Ironi i polemiske Skrifter tager sig saa flovt ud, er egentlig den, at der skulde forudsættes høj Grad af Overlegenhed. Den, der i en Strid skal gøre Løjer med sin Modstander, maa vide sig meget sikker.

Der gives dem, der i deres Polemik mod et Aandsprodukt tilsøle det med deres eget Slim for desto lettere at tilintetgøre det.

Hvorfor vil man fremstille bekendte Sætninger paa en ny Maade? raabe Filistrene. Det vil man, for at de skulle virke; thi Filistrene have erhvervet sig en Færdighed i at høre en Cyklus af visse Tanker uden at tænke noget derved, ligesom man kan høre en Kobbersmed uden at ænse det.

Naar Filisteren hører en original Tanke, da mærker han let, om det er noget, han plejer at høre, noget, som er vedtaget i hans Kres; dertil behøver han blot at bruge sine Øren. Han kritiserer efter Gehør, 320 ej ved Forstandens Brug, omtrent som en Jøde kender Guldet paa Klagen.

Cajus: Har du set den nye Bygning, Bruno har opført af alle de Sten, som bragtes hid fra eders Brænderi? - *Sempronius*: Hvad skulde jeg se den for? Jeg har set hver Sten; hver Sten er gaaet gennem min Haand. Hvor kan da Maaden, hvorpaa de ere opstablede, interessere mig?

Klarhed i Fremstillingen udspringer undertiden af Mangel paa Evne til at tænke sammenhængende.

Det er et Slags videnskabelig Renlighed, ej at holde sig alt for nær ved Livets krasse daglige Fænomener; men overdreven Kræsenhed er det, at holde sig for meget til det almen-europæiske Bogsprog, den pasigrafiske trivielle Formalismus.

»Kong Olaf med dit røde Skæg!« o. s. v. - Saa danne grelle, skærende Farver bruges i Folkepoesien. Kongerne males som en Konge paa et Kortblad eller Træsnit, med en rød Snurbart. Kong Ahasverus etc. Undertiden faar en Konge ogsaa et blaat Skæg.

En Vild har mere Menneskeværd end en pedantisk Lærd, der har tabt Sansen for alt højere. Hin har Agtelse for Profeter og Sangere. Denne har aldeles udryddet den oprindelige Erkendelse af det almindelige Livs Allestedsnærværelse hos sig. Han forkaster ethvert dybt Blik i Livets Enhed som teosofisk Sværmeri. Han forfølger det nyere Lys med Had, som Medlem af Mørkets Kirke, Farisæernes bestandig gengaaende Slægt.

321

Det er Hovedsagen i al menneskelig Erkendelse, at man kan føre den tilbage til dens Kilde og forbinde den Overbevisning dermed, som dens Oprindelse berettiger os til.

At det kan lægge Ydmyghed for Dagen, at en Mand paastaar, han ved intet, men hans Erkendelse hviler paa Tro, det er en begribelig Sag. Men at det kan lægge Ydmyghed for Dagen at udvide sin Sætning derhen, at man paastaar, at hele Menneskeslægten ikke kan bringe det videre, det synes at burde benægtes. Den, der paastaar, at fuldkommen Erkendelse er Slægtens Bestemmelse, lægger heller ingen Stolthed for Dagen; thi han paastaar jo ikke derfor, at han selv besidder fuldkommen Sandhedserkendelse.

Visse Folk tro, at Sandheden bør tilsløres, for at man ej skal tabe sin Tro paa Mennesker. De paastaa, man bør søge at lægge Dølgemaal paa den Sandhed, at store Mænd have haft store Svagheder. Daarer! vide

I, hvilke Opdagelser i Videnskabernes Rige der kan knytte sig til sande psykologiske Observationer? Cicero vilde maaske ej have været saa veltalende, havde han ej været vægelsindet og bøjelig i Gemyttet, store Skuespillerinder været mindre, hvis de ej havde været løstige. Skulde man dølgte sligt? Man skal ikke frygte for Sandhedens Oplysning; det er nok, at man afholder sig fra Vivisektion.

Den, der gaar ud paa blot Erkenden, sitrer af Glæde over en ren Ytring af Egoismen, hvilken Moralisten bedrøves over, ligesom en medicinsk Forsker 322 glæder sig over at se en Sygdoms Symptomer ret tydelig fremtrædende.

Den Videnskabsmand, hvem det ej konvenerer at rette sig efter den litterære Modes Fordringer, kan trøste sig ved den Erfaring, at det gammeldags ogsaa bliver nymodens.

En Filosof, der er meget nymodens, bliver snart meget gammeldags.

Saa længe en Videnskabsmand haaber en Gang i Tiden at træde frem som Skribent, er han tolerant i sine Domme over Bøger. Naar han aldeles har opgivet Tanken om Forfatterskab, bliver han ubarmhæjrt stræng. Man kan paa hans Domme mærke, naar Resignationen bestemt er indtraadt.

De bedste Hoveder ere langtfra de, om hvem deres Lærere sige, at de straks forstaa alt, hvad der foredrages for dem. De bedste Hoveder ville tænke dem de mange mulige Maader, hvorpaa en aforistisk Sætning kan integreres.

Ikke altid er den, *qui in disputando inferior discedit, re vera inferior* Hans større Beredvillighed til at indlade sig paa den andens Synsmaader kan undertiden konfundere ham.

De Bøger, der skulle gøres og derfor gøres ved en mekanisk Efterligning af Bevægelsen i et videnskabeligt Værk, staa i samme Forhold til dette som Bajazzos Efteraben til Luftspringet.

Den, der i sit hele Liv blot skaber sig en til det mindste Detail sig strækkende Form for sin Erkendelse, 323 er ej dygtig. Han er en Larve, der spinder sig selv et Svøb.

Mange Skribenter bruge Fragmenter af deres Videnskabs Historie i deres Foredrag blot for at rejse sig selv en Triumfbue paa dens Ruiner.

En epikureisk Retning af Studier, den Trang straks at skulle have Tilfredsstillelse, kan gærne findes hos kritiske Filologer, hvis tit afrundede Undersøgelser give et for sig bestaaende Resultat, i det mindste et relativ selvstændigt Resultat.

Der gives en Hengiven i Erkendelsen, en Opgiven af Personligheden ved Læsningen af en anden Forfatters Værk. Under den befinder man sig ilde, naar Læreren er en overlegen Mester; man synes, man bliver tilintetgjort og mister alt, hvad man havde før, som en tilfreds Bonde taber Selvfølelsen af sin Velstand, naar han træder ind i en Rigmands Hus. De lette franske Filosofer have for megen Høflighed til saaledes at lægge fuldstændig Beslag paa en andens Personlighed. De ville baade overtale og overbevise. Det er Mangel paa kraftig Sandhed.

Da det bekendte Fragment af Ciceros Afhandling om Statsforfatningen for nogle Aar siden udkom, blev det med Begærlighed søgt og læst selv af dem, der kuns havde læst lidet af Ciceros øvrige Skrifter og altsaa kunde finde meget andet hos ham, der for dem lige saa vel maatte have Nyhedens Interesse. Et lignende Fænomen viser sig i den Nysgerrighed, hvormed mange Mennesker længes efter at gøre Bekendtskab med andre Himmelegnes Vækster og Beboere, 324 uagtet de langtfra rigtig have set de Planter og Dyr, der findes paa den Plet af Jordkloden, hvorpaa de leve. Hvis de, som med største Begærlighed vilde betragte et Insekt fra Maanen, ret gjorde sig bekendte med deres Fødeegns Insekter, maatte de tilstaa, at de derved stiftede en Del Bekendtskaber, som for dem havde netop samme Nyhed.

Ofte ligger Udsigelsen af en Sandhed saa nær, at den, der udsiger den først, endogsaa mindre end mange andre er den egentlige Ophavsmand. Efter den modsatte, almindelige Synsmaade skulde ikke Columbus, men den Dreng, der først fra Merset raabte Land, være Opdager af den nye Verden.

Begreber behøve, som Planter, visse Klimater for at komme til Fremvækst. Fatalismen trives kun i varme Egne, i Skyggen af Oranger, ej i tempererede, men snarere i de koldeste. Begrebernes Plantegeografi er nok ej endnu behandlet. Den diskursive Filosofi trives i Frankrig, i taagede Lande den ærlige, klare Udvikling, der ej i en dunkel Anelse ser den kommende Tids Forbillede. Underligt nok, at jo mere taaget Landet er, des mindre taaget dets Filosofi.

Skabelsen af Sproget ytrer sig endnu under sin oprindelige Skikkelse, naar en Moder gør nye Navne til et kært Barn, og naar en gejl giver de kvindelige Dele nye Navne. Derfor er der saa mange Navne i Kærligheds sproget. Derfor har kært Barn saa mange Navne.

Grammatikalsk Undervisning kan ej ved Regler udtømme alle et Sprogs Egenskaber. For at læmpe sig efter Verdens Dumhed maa en god Lærer meddele sine Disciple Kundskab om de Regler, der ere i Moden, ej for Videnskabens Skyld, men af Omhu for dem, som man meddeler *rationes prudentiæ, quæ decorum tangunt*.

Sprogundersøgelser ere interessante, fordi Sproget er det fineste Udtryk af Nationens Liv. Er Grammatik interessant, da maa Synonymik være det lige saa vel, thi det er blot Begrebernes Forskel, der læres i begge. Synonymikken er endogsaa mere kødfuld end Grammatikken, fordi denne sidste kuns handler om Begrebernes Forhold.

Forskellige Folkestammer kunne ligne hinanden i Taabelighed, skønt Taabeligheden har forskelligt Udseende. Naar man leverer en Slobrok til en Kineser for at faa gjort Mage til den, da kommer han med en Kopi, der gengiver selv den mindste Rift. Europæerne gøre tit den Fordring ved en god Oversættelse, at et meningsløst Sted ogsaa skal være meningsløst i Oversættelsen, at Sludder, som Forfatteren i en Aandsfraværelse har nedskrevet, skal ogsaa i Oversættelsen vedblive at være Sludder.

Hvor man skal sætte Grænsen for Modersmaalets Læmpelse efter Græsken, og hvor meget man skal opgive af den græske Ordføjning, det afgør enhver efter sin egen Smag.

326

Filosofien udvikler sig af en Kommunitets fragmentariske Erkendelse og har igen Indflydelse paa den, ligesom Damp stiger op fra Jorden og igen falder ned og gør den frugtbar.

Paa den vulgære Tæknings Standpunkt bliver Verden betragtet som Summen af alle enkelte Ting.

De, der ville gærne læse noget mystisk i Filosofien, vilde paa et lavere Dannelsesstrin gærne have hørt Spørgelseshistorier.

Den egentlige, dybere Grund til, at saa mange med Skræk vende sig bort fra den filosofiske Spekulation, uagtet de have umiskendelige Anlæg dertil, er, at de nødig ville give Slip paa Livets Mangfoldighed; de ville nødig hæve sig til en Erkendelse, i hvilken Mangfoldigheden taber sin Realitet.

Man kan i flere Meninger end den horatianske bruge Sætningen: *sapere aude!* Sæt Lid til din egen Spekulation! Tro, at Filosofer virkelig mene det, de synes at have ment! Forstaa det i ganske egentlig Forstand, naar Fornuften siges at være det eneste reale.

Dersom der ej gives en ren spekulativ Filosofi, en Konstruktion af Fornuftens rene Begreber, da staaer Filosofien tilbage for alle empiriske Videnskaber, og giver blot det aldeles almindelige og følgelig overfladiske Resultat af Empirien. Den bliver da et Slags Encyklopædi, et Konversationsleksikon. Saaledes er det ej. Det, som Filosofien stræber at lære, kan ej gives ved nogen Empiri.

327

De spekulative Filosofer og Empiriens Forfægttere ere kun tilsyneladende i Strid med hinanden; thi det, som Empirikerne vil vide, er ej det, Filosoferne vil erkende: om al Verdens Empiri var fuldendt, vilde Filosoferne ej være et Haarsbred nærmere ved sit Maal.

Piebis litterariæ membra forstaa hinanden mindre end Filosoferne; de bilde sig kuns ind, at de ere enige, fordi de ej have forfulgt deres Erkendelse til Grunden.

Den Mening, at de største Filosofer ere meget uenige med hinanden, kommer for en stor Del af, at deres Læsere ej forstaa at læse. De mærke da ej, at Disharmonien er kun tilsyneladende; de kunne ej hæve sig over Formen og genkende de samme Begreber i højst forskellige Former.

Kære Jensen! De forunder Dem over, at jeg uagtet Filosofernes vedvarende Stridigheder tillægger Filosofien Realitet. Tror De, vil jeg til Svar spørge Dem, at nogen Filosof kunde komme i Strid med Dem? De er vist for beskeden til at vente det. Men mener De da ej, at Filosofernes Stridigheder maa grundes paa en gensidig Forstaaelse, en Enighed; at deres Stridigheder ere Kendsgærninger, som forudsætte, at de have en fælles Grund at staa paa?

En Gang hørte jeg en kort og fyndig filosofisk Dialog. A. sagde: »Der gives, min Sjæl! aprioriske Begreber«, og B. sagde: »Der gives, min Salighed! ikke aprioriske Begreber.« Enhver, der kender Sagens egentlige Sammenhæng og indser, med hvilken Ret begge Paastande lade sig forsvare, tvivler vist ikke paa, at disse eftertrykkelig udtalte Overbevisninger grundede sig paa, at begge havde Ret.

En Skribents Nærmelse til eller Fjærnelse fra det strængt systematiske staaer i direkte Forhold til hans Meddelelseslyst.

Derfor, tænker jeg, ville de spekulative Hoveder nu ej komme frem med deres Produkter, fordi de ej gide

opleve Repetitionen af Menneskeforstandens Bemærkninger.

Det lakoniske i Tankegangen fortabes ved den filosofiske Dannelse. Ved Mangel paa videnskabelig Kultur besad Lakedæmonierne denne Gave, og ved deres reflekterende Retning tabte Athenæerne den.

Da hører Filosofen op at være paastaaelig, naar han har saa mange Grunde, at han tvivler om at kunne gøre dem indlysende.

Naar man først ret kommer under Vejr med, hvad det er at filosofere, da tilfredsstillers man lettere sig selv under Talen med andre; thi man har den Resignation, ej at stræbe efter i en kort Samtale at meddele andre sin hele organisk sammenhængende Erkendelse. Man bliver da af samme Grund ikke heftig i sine Disputer, ja man bliver med Tiden næsten alt for flegmatisk.

Sæt endog, at et filosofisk System var en ren Fiktion, da erholder man dog mer Dannelse ved at sætte sig ind i det end ved at gennemstudere et Aggregat af Refleksioner. Ved at opfatte hint lærer man dog at tænke med organisk Konsekvens.

329

Hvis det overordentlig strænge Begreb om System skulde gøres aldeles gældende, da var det ej muligt at forstaa et systematisk Foredrag; thi Forstaaelsen kunde ej erholde noget Begyndelsespunkt.

Nærhed og Bortfjærnelse har megen Indflydelse paa Opfattelsen af Tankesystemer. Naar man villig hengiver sig til Systemets Magt, forekommer den en stor, fordi man ingen Modstand gør; men naar man igen tager sin vante Forestillingskres, da træder Systemet tilbage paa sin Plads og ser tit ringe ud. (Ved saadan Læsning forbereder man sig til Filosofiens Historie.)

Der gives dem, der saa længe fortsætte deres Studium af filosofiske Skrifter for at finde det System, der kan tilfredsstille dem, at deres Evne til Selvtænkning mer og mer forsvinder. Det gaar dem som Faraos syv magre Køer, der aad de syv fede og bleve endda ikke fede.

I Elektikerens Filosofi rører sig Livet af de afsjælede Systemer som Maddiker i en Aadselgrib.

Skal en Filosofi være Orakel, da bliver Filosofiens Studium til Eksegetik.

Ligesom man holder en til at smaa kløve sit Ved, saaledes kunde man [bruge] en Dialektiker [til at udstykke sin Filosofi]. Der er samme Forhold mellem Hegel og Schelling som mellem en Brændehugger og Træets Skaber.

330

Hegel gør med en mageløs Selvtillid Regning paa sine Læseseres Taalmodighed. Han generes ej det mindste ved den Frygt, muligen at kede Folk.

Hegel er langt fra filosofisk Epikureisme. Han spekulerer med aandelig Muskuløsitet uden, som Berger og Steffens, at ville have Nydelse ved hvert Skridt. Det er i Grunden hos Steffens samme Nydelsessyge, som gør, at han ej kan gøre en Rejse, uden at fængsles paa Vejen af Nydelser. (*Sammenlign en tidligere Aforisme:*) Den Filosof, der skyr Tænkningens Arbejd og søger dens Nydelse, ligner den Vandringsmand, der kommer kun sent af Sted, fordi han hvert Øjeblik vender sig om og tager Prospekter i Øjesyn. Filosofen tager nemlig Prospekter i Øjesyn, naar han ved hvert Skridt, han gør frem paa Erkendelsens Vej, skal forsøge, hvorledes han nu kan anvende sit System paa alle Videnskaber og alle Livets Forhold.

Nogle af de mest komiske Scener i Livet gaa tabte for Kunsten, fordi Kunstværker maa være indrettede for et stort Publikum. Latterlige Spørgsmaal, som: Hvad mener Hegel nu egentlig ved hint eller dette? - Frygt for Hegels Filosofi kan desto værre ej fremstilles i Komedien, fordi Skuespil da vilde blive for lidet populære.

Man skal ikke søge at skaffe en Videnskab Interesse ved andre Midler end dens egne. Fantaspil (et figurligt Foredrag) og Udbrud af Følelse skal ikke bruges som Løkkemad i det filosofiske Foredrag, thi derved afdrages Opmærksomheden fra det væsentlige; 331 men Interessen skal alene søges i den fuldkommen tilfredsstillende Overbevisning. Begrebet skal fremstilles saa rent som muligt. Hvorfor skulde man i Foredraget af Filosofien heller betjene sig af Fantasiens Prydelse end i Foredraget af Matematikken? Der falder man jo aldrig paa at kolorere de geometriske Figurer for ved et smukt Farvespil at lokke Læseren til Videnskabens Studium.

Et filosofisk Værk, hvori der slet ingen Sætninger findes, som, udrevne af deres Sammenhæng, kunde gøres latterlige for Menigmand, kan ikke have nogen videnskabelig Betydning.

I Paragraffer er Livsudviklingen, den veltalende Strømmen, bundet.

Man kan angive den Forskel mellem det populære Foredrag og det filosofiske, at hint i sit Ekstrem

forstaas paa ethvert Punkt, dette i sit Ekstrem paa intet Punkt, førend det hele er gennemløbet.

Et Foredrag er populært, naar det i ethvert enkelt Punkt slutter sig til Hobens Bevidsthedskres.

Det populære Foredrag maa slutte sig til Tidens Erkendelse ved at opponere derimod.

I Striden mellem spekulative og populære Filosofer bør hine have Opinionen for sig paa Grund af, at de gennemskue disses Tankesystem, uden at det omvendte Forhold finder Sted. Den spekulative Filosof kan den populære Mening udenad: han kan konstruere ham *a priori*.

332

Visse Læseres Bifald kunde sande Filosofer tilvejebringe for deres Filosofi, naar man udførte enkelte Parter deraf med plat Popularitet. Men desto værre krævede saadan Fremstilling en Udstrækning gennem nogle Hundrede Bind, og sandsynligvis vilde ingen Læser have Udholdenhed til at fatte Enheden deri.

Den, der vil gøre Lykke hos den litterære Pøbel, maa ikke hæve sig til den rene Spekulations Region, ikke heller krybe paa den prosaiske Jord, men være lig en halvstækket Fugl, der flyver lidt i Vejret af og til, men dog idelig plumper ned igen. (Ved slige Observationer kunde man grunde en Samling af machiavelliske Klogskabsregler for Filosofer.)

Tyskernes Filosofer, der have saa stort Læsepublikum, kunne i deres Filosofi give Metallets ubearbejdede Stuffer og overlade det til andre at udhamre det i Smaamønter, der kunne komme i Omløb i den større Kres af Mennesker.

Læs gamle danske og tyske Skrifter, henhørende til forskellige Videnskaber, og føl Forundring over den fortrolige Tone, hvori de tale med deres Læsere. Disse gamle, ærlige Bøger danne en sær Modsætning til vort Aarhundredes Fornemhed. I gamle Dage lod man Anskuelsen og Begrebet inderligen gennemtrænge hinanden; i vore Tider holder man sig blot til Begrebet, fordi Anskuelsens Fremstilling tildels er subjektiv.

333

Maaske empiriske Bemærkninger, henhørende til den psykologiske Patologi, snarere hørte hjemme i den mundtlige Konversation end i Bøger.

Tiecks Noveller have i Besynderlighed Værd som anskueliggjorte Sætninger af en psykologisk Patologi. Man finder der et psykologisk Hospital, et aandeligt Sygehus.

Hos Haren er, som hos mange Mennesker, Gejlhed forbunden med Fejghed. - Saadanne Bemærkninger, fastholdte, kunde komme til at udgøre en af Pillerne i et patologisk System.

Indbildningskraften som produktiv ytrer sig enten som en regelløs Reproduktion af sanselige Forestillinger, en falsk Imagination, eller som Fantasi.

Hvad der tænkes i et genialt Moment, kan ej erindres, skønt vel Omstændighederne derved.

Behagelighed og Ubehagelighed i eet føler den forfængelige, naar han føler Medlidenhed (f. Eks. med et pint Dyr) og i det samme føler Glæde over sin Blødhjærtighed.

Den Tilstand, hvori Mennesket befinder sig, naar dets Forestillinger afløbe efter Associationens Love, er et Slags aandelig Vegetation. Denne Cirkulation af det i Bevidsthedskresen forhaandenværende Stof fremmes ved den bekvemme Lektüre af Skrifter, hvori man ikke finder andet, end hvad man før har tænkt. Læseren drejer sig da som en blind Møllehest i sin gamle Tankekres, medens han smigrer sig med den Indbildning, at han gaar fremad.

334